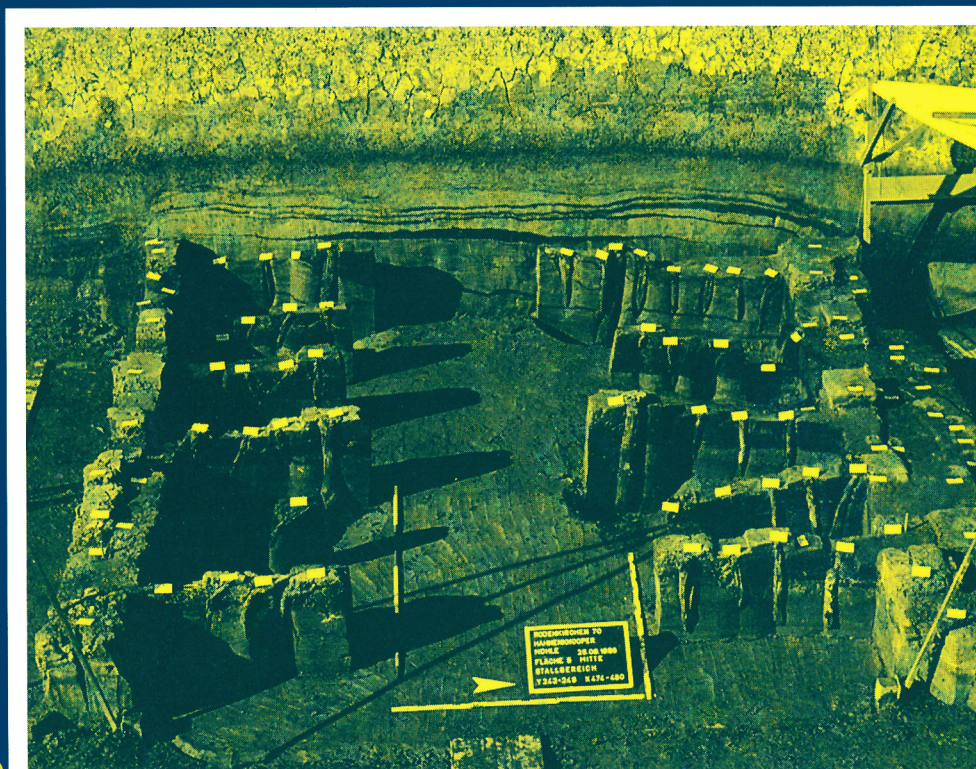

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 2000

12

RuG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 2001, Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Facilitair Bedrijf RuG

Omslag: huis uit de late bronstijd opgegraven te Rodenkirchen aan de Weser (pp. 77-79)

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen

mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-1498-3

PALEO-AKTUEEL

12

redactie

Mette Bierma
Jurjen M. Bos
Otto H. Harsema

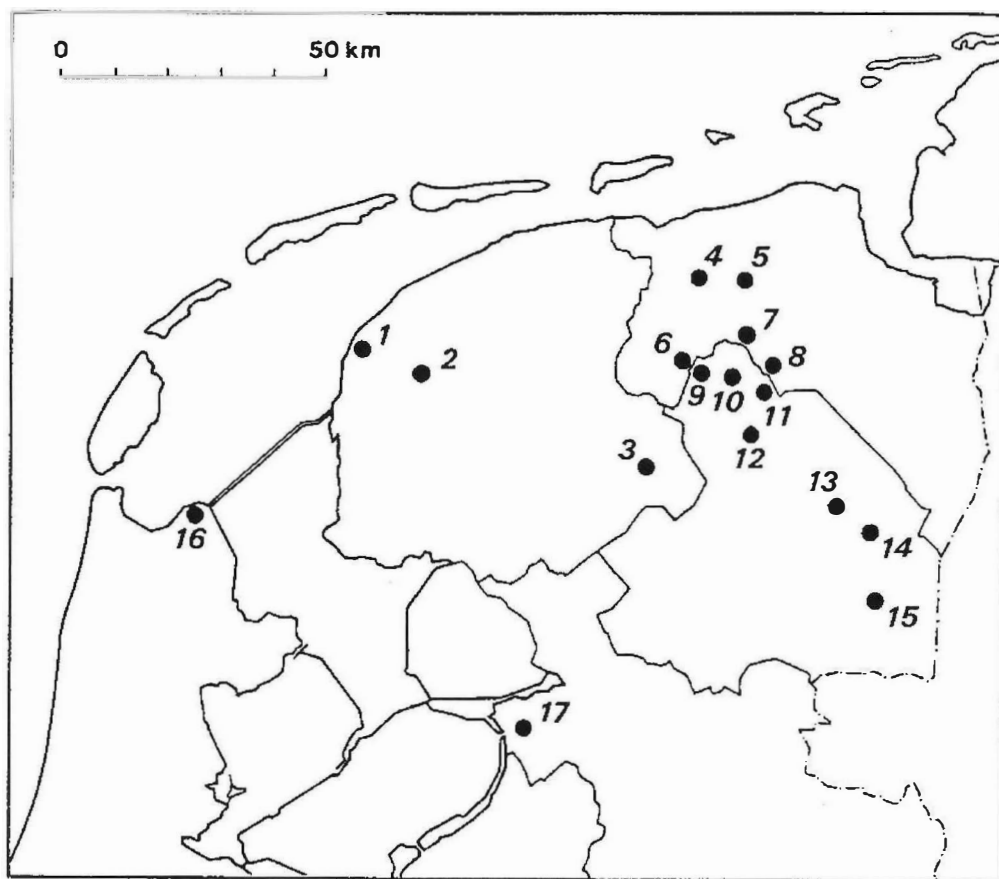
Groninger Instituut voor Archeologie

Groningen, 2001

In deze aflevering: België, Duitsland, Italië, Griekenland, Turkije, en Rusland.

In deze aflevering uit Noord-Nederland: 1. Wijnaldum; 2. Winsum (Fr.); 3. Tjongerdal; 4. Englum; 5. Wetsingermaar; 6. Leek; 7. Groningen; 8. Haren; 9. Nietap; 10. Peize; 11. Yde; 12. Zeijen; 13. Borger; 14. Exloo; 15. Emmen; 16. Wieringen; 17. Kampen.

INHOUD

VOORWOORD	8
D. STAPERT	
De verwarrende complexiteit van de <i>Federmesser</i> -traditie; notities naar aanleiding van een monumentaal boekwerk	9
L. JOHANSEN & D. STAPERT	
Vuurmakers uit het laat-Paleolithicum <i>revisited</i>	15
L. JOHANSEN, M.J.L.Th. NIEKUS, D. STAPERT & J.R. VELDHUIS	
Een mogelijke 'vuurmaker' uit Leek (Gr.)	20
D. STAPERT & L. JOHANSEN	
Een stenenkring en een zwarte plek: het 'Cheddarien' van Zeijen (Dr.)	24
W. PRUMMEL	
Dierenvondsten uit het dal van de Tjonger tussen Donkerbroek, Oosterwolde en Makkinga (Fr.)	30
H. WOLDRING, R.T.J. CAPPERS & Ç. ATA KUMAN-EISSENSTAT	
Palynologisch onderzoek in de Maraş-Antep regio, Zuid-Turkije	36
H. WOLDRING	
Hydrologie van de pingo 'Vagevuur' (Nietap, Dr.) in het laat-Glaciaal en vroeg-Holoceen	41
P.A.J. ATTEMA, T. DE HAAS, J. HUIS IN 'T VELD, P.M. VAN LEUSEN & M. ROOKE	
SIBA2000, voorbereidend landschapsonderzoek in de Sibaritide	47
H. FEIKEN, M.J.L.Th. NIEKUS & H.R. REINDERS	
'Wetsingermaar'. Een neolithische vindplaats in de gemeente Winsum (Gr.)	54
A. KLOOSTERMAN	
Zoeken naar TRB-boeren in de marke van Yde (Dr.)	60
A. UFKES	
Een bijzonder graf uit de Enkelgrafcultuur uit Leek (Gr.)	68
A. UFKES	
Midden-bronstijdaardewerk uit Emmen (Dr.)	73
J.M. GRIMM	
Botmateriaal van een bronstijdvindplaats aan de Weser bij Rodenkirchen	77
J.N. LANTING, W. PRUMMEL & A.G.F.M. CUIJPERS	
Eindelijk de hond in de pot gevonden (Dr.)	80

P.A.J. ATTEMA, A.J. NIJBOER & B.M.J. MATER	
Veldwerk op het strand tussen Nettuno en Torre Astura (Midden-Italië)	85
P. FIJMA	
Een survey in de vlakte van Sóurpi	89
F. VREDE	
Archeobotanisch onderzoek van de 'Westerhaven' te Groningen (Gr.)	95
M.C. GALESTIN	
Sigillata-stempel uit Winsum (Fr.)	99
H.A. GROENENDIJK	
Een depotvondst uit de Romeinse tijd in de Appèlbergen, gem. Haren (Gr.)	104
A. NIEUWHOF	
Een wierde in Humsterland – de opgraving Englum (Gr.)	108
C. TULP	
Een zwaardriembeugel uit Englum (Gr.)	114
V.S. OLSEN	
Wodan in Wijnaldum: de dubbelzinnige, iconologische boodschappen van de beugelschijffibula van Wijnaldum-Tjitsma (Fr.)	116
H.R. REINDERS	
Acker Stratingh en Westerhoff. Pioniers van het wierdenonderzoek in Groningen	122
J. BESTEMAN	
Een tweede Scandinavische zilverschat van Westerklijf, gem. Wieringen (N.H.)	129
A. JAGER	
Een blik op middeleeuws Kampen (Ov.)	135
L. HACQUEBORD	
Archeologische verkenningen in de monding van de Noordelijke Dvina in het noorden van Rusland	139
M.J.M. DE WIT	
Een aanvullend archeologisch onderzoek naar het Huis te Peize, gemeente Noordenveld (Dr.)	144
P.B. KOOI	
Don Quichotte in Exloo (Dr.)	148

VOORWOORD

Dank zij ‘Malta’ bestaat een groeiende aandacht voor de archeologie in al zijn facetten. De laatste jaren heeft dit tot gevolg gehad dat veel schoolverlaters interesse tonen voor een studie archeologie, ook voor een opleiding aan de Rijksuniversiteit Groningen. Traditiegetrouw participeren studenten archeologie in het onderzoek van hun instituut. Het is dan ook verheugend dat een aantal studenten en pas-afgestudeerden in het twaalfde nummer van *Paleo-aktueel* een bijdrage heeft geschreven.

Alom is een groeiende activiteit te bespeuren op het gebied van verkenningen en opgravingen. De resultaten daarvan vinden hun neerslag in vele rapporten van RAAP, ADC en ARC. Al vaak is de vraag gesteld hoe de vergaarde kennis kan worden verspreid onder vakgenoten – om nog maar niet te spreken van een brede laag van de samenleving – en hoe deze kennis een bijdrage kan leveren aan of een aanpassing betekenen van ons beeld van het verleden. Naar mijn mening speelt *Paleo-aktueel* hierbij zeker, zo men wil een bescheiden rol. Enkele bijdragen over het onderzoek van het ARC in Noord-Nederland zijn in deze bundel opgenomen, maar meer mag ook.

Archeologische tijdschriften zijn in Nederland dun gezaaid: *Helinium* is weg, *Scarabee* erbij; *Westerheem* kent een lange traditie bij de leden van de AWN en daarbuiten en *Archeological Dialogues* richt zich op een specifieke lezersgroep. Voor doorwrochte studies kan een auteur terecht bij een reeks van één van de universitaire instituten, maar kortere artikelen zijn niet altijd gemakkelijk te plaatsen. De redactie heeft in dit nummer enige artikelen geplaatst van auteurs buiten de Groningse kring en over een onderwerp in de marge van de noordelijke regio.

Uiteraard zou het een goede zaak zijn dat bijvoorbeeld vanuit de onderzoeksschool ARCHON het initiatief voor een nieuw landelijk tijdschrift komt, zoals één van de redacteurs van *Paleo-aktueel* wel eens met klem heeft bepleit, maar pogingen hiertoe hadden tot nu toe geen succes. Formule, doelgroep, verspreiding, financiën? Is Nederland en het aantal archeologen te klein?

Voorlopig had de redactie van *Paleo-aktueel* de handen vol aan de 28 bijdragen in dit nummer, dat hopelijk zijn verspreiding zal vinden onder een groeiende groep lezers.

Reinder Reinders

EEN AANVULLEND ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK NAAR HET HUIS TE PEIZE, GEMEENTE NOORDENVELD (DR.)

M.J.M. de Wit

De havezate Huis te Peize werd tussen 1511 en 1529 gebouwd door Wigbolt Lewe en, na een paar eeuwen lang bewoond te zijn geweest door verschillende families, tussen 1812 en 1818 afgebroken door Geert Kemkers. Het terrein van het Huis te Peize ligt direct ten westen van de boerderij die destijds door Geert Kemkers met de stenen van de afgebroken havezate is gebouwd (Brinkweg 2). In het terrein, dat tegenwoordig als grasland wordt gebruikt, is de ringgracht nog duidelijk zichtbaar in de vorm van een depressie. Ten westen van de ringgracht zijn twee oost-west lopende depressies zichtbaar, één ten noord- en één ten zuidwesten van de havezate.

In november 1959 werd een eerste archeologisch onderzoek uitgevoerd door het Biologisch-Archeologisch Instituut. Bij dit onderzoek werden acht proefsleufjes gegraven, waarbij onder andere resten van de ringgracht en de fundering van de havezate werden aangetroffen. Uit de resultaten van de opgraving, gecombineerd met de enige bekende afbeelding van de havezate (een detail van een schilderij van de kinderen van Justus de Coninck, rond 1710 waarschijnlijk gemaakt door Herman Collenius), werd een reconstructie van de havezate gemaakt (Keverling Buisman, 1979) (fig. 1). Veertig jaar later, in november 1999, werden door RAAP Archeologisch Adviesbureau weerstandsmetingen en boringen op het terrein van de havezate verricht (Van Kempen, 2000).

De Historische Vereniging Pezie-Peize vond echter dat deze twee onderzoeken nog niet genoeg informatie over de havezate opgeleverd hadden, met name over de plattegrond van de havezate en de oudste bewoning. In samenwerking met de provinciaal archeoloog van Drenthe, W.A.B. van der Sanden, werd besloten tot een derde onderzoek naar de havezate. Dit onderzoek, bestaande uit booronderzoek en de aanleg van een proef-

sleuf, werd op dinsdag 20 en woensdag 21 juni 2000 uitgevoerd door Archaeological Research & Consultancy bv.

Booronderzoek

Uit het booronderzoek werd duidelijk dat de oost-west gelegen depressie in het maaiveld, aan de noordwestzijde van de havezate, de gracht betreft die destijds bij het onderzoek uit 1959 ook al werd aangetroffen. De gracht moet ruim 15 meter breed zijn geweest en maximaal 90 cm diep. Deze noordwestelijk gelegen gracht sluit aan op de ringgracht rondom de havezate. In het zuidwestelijke deel van het onderzoeksterrein werd een sloot of een kleine gracht aangetroffen. Deze sloot/gracht is tevens als depressie in het maaiveld herkenbaar. Het betreft een ondiep en smal spoor; de diepte is ca. 55 cm, de breedte 2-2,5 meter. In het terrein is te zien dat ook deze sloot/gracht aangesloten moet hebben op de ringgracht.

Proefsleuf

De ringgracht werd twee keer aangesneden en bovendien werd een aantal muurtjes van de havezate zichtbaar (fig. 2). Het muurwerk omvatte in ieder geval vijf noord-zuid lopende muren (spoor 31, 4, 11, 19 en 25) en twee oost-west muurtjes (spoor 22 en 24).

Wanneer de reconstructie van de havezate van Keverling Buisman en de opgravingsteekeningen uit 1959 met de resultaten van de proefsleuf worden vergeleken, valt te zien dat de meest oostelijke muur, spoor 31, beschouwd kan worden als de ommuring van de voorhof. Spoor 4 en 25 zijn respectievelijk de oostelijke en de westelijke buitenmuur van de havezate. Het terrein tussen spoor 31 en spoor 4 zal de

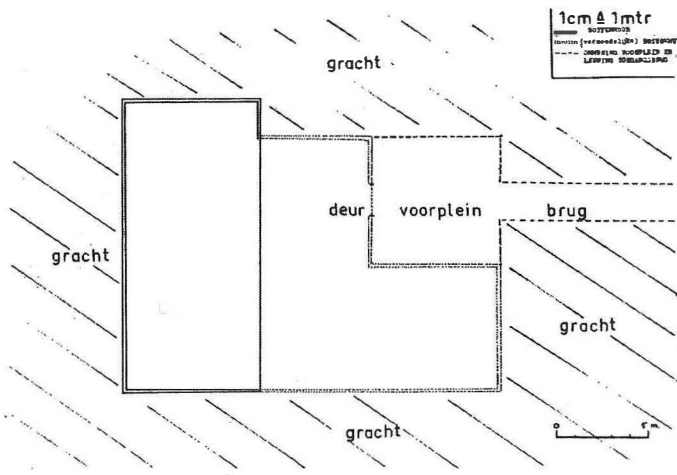

Fig. 1. De reconstructie van het Huis te Peize (Keverling Buisman, 1979: afb. 6).

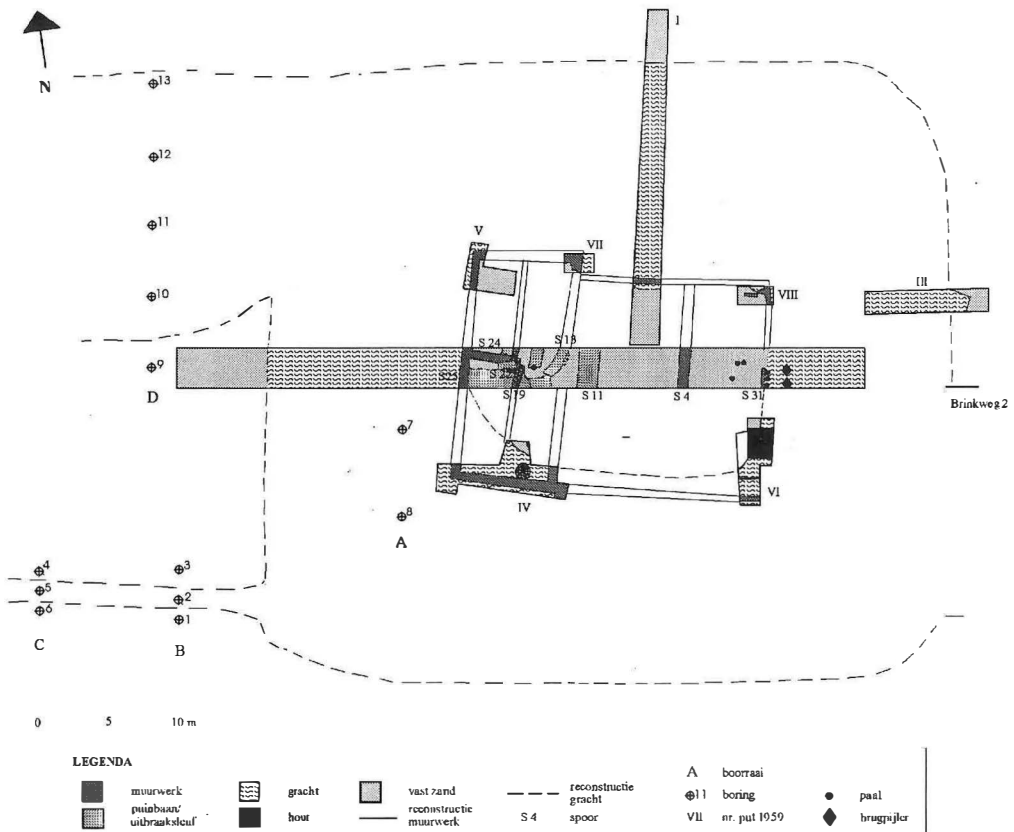

Fig. 2. Kaart met de proefsleuven uit zowel 1959 als 2000 en de boorraai (B. Bijl & M.J.M. de Wit). Proefsleuf II uit 1959 is, vanwege de foute plaatsing in het puttenplan destijds, niet opgenomen.

voorhof zijn geweest. Het overige muurwerk bevond zich binnen de havezate.

Een aantal sporen binnen de havezate bestond uit plekken met veel puin, mortel en kalk (spoor 13, 15 en 23). Hier kunnen eveneens muren hebben gestaan; alleen de globale richting van deze muren is duidelijk. De oostkant van de gracht is langs het zuidprofiel van de proefsleuf één bakbreedte van de (mini)kraan verdiept tot aan de onderkant. Uit de grachtvulling en uit de puinbanen/uitbraaksleuven binnen de havezate kwam een grote hoeveelheid vondsten, zoals glas, aardewerk, bot, metaal, Goudse pijpen, leer en hout te voorschijn. Opvallend waren onderdelen van een brug, een complete maalsteen en een zeer groot mes (fig. 3). Het mes is gemaakt van ijzer en niet helemaal compleet aangezien de punt ontbreekt. Om de hefthouder zat een heftbeschermer in de vorm van een vierkant blokje van tin. Het is ver-

sierd en heeft een grote doorboring, waarin resten hout zijn aangetroffen. De versiering bestaat uit kleine met hout ingelegde vierkanten op de vier hoeken van het blokje. Het lijkt erop dat dit een soort kapmes is geweest, dat bijvoorbeeld werd gebruikt bij het snijden van gras of het maaien van graan. Het kapmes wordt gedateerd aan het eind van de 16e of in de 17e eeuw.

Op een aantal plaatsen in de gracht kwamen aanwijzingen voor een brug tevoorschijn, zoals twee grote eikenhouten pijlers, wat planken en twee aangepunte balken. Een deel van het hout was verbrand. De twee eikenhouten pijlers werden rechtopstaand in de grachtvulling aangetroffen, ongeveer 1,25 meter ten oosten van de ommuring van de voorhof. Eén van de pijlers is aan de onderkant aangepunt. Van beide pijlers is een dendromonster genomen, dat is onderzocht door Stichting RING te Amersfoort. Bij de grootste pij-

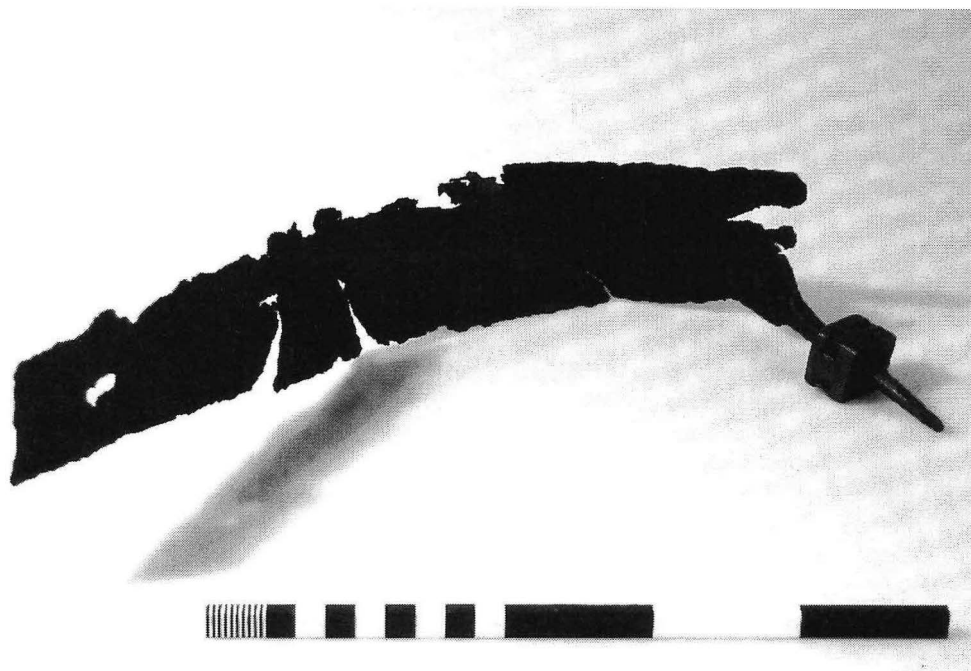

Fig. 3. Kapmes uit grachtvulling (foto ARC).

ler was geen spinhout meer aanwezig. Stichting RING komt tot de conclusie dat bij deze pijler de datering van de laatst aanwezige jaarring 1499 bedraagt. Vanwege het gebrek aan spinhout, moet bij deze datering een aantal jaren worden opgeteld en luidt de uiteindelijke datering van de brugpijler 15196. De andere pijler had wel spinhout en kon daardoor veel nauwkeuriger gedateerd worden. De datering van de tweede brugpijler komt op 1700 +1 (veldatum najaar/winter 1701). Het grote verschil in dateringen van beide brugpijlers kan op een drietal manieren worden uitgelegd:

- de brug kan direct aangelegd zijn bij de bouw van de havezate en één van de pijlers is na ca. 200 jaar vervangen;

- de brug is pas aan het begin van de 18e eeuw gebouwd en voor één van de pijlers is oud hout gebruikt;

- van de brugpijler met de datering in 1519 ontbreken zoveel jaarringen dat de eigenlijke datering rond 1700 ligt. De kern van de boom zou dan voor de pijler gebruikt zijn; de omvang van de boom moet dan zeer aanzienlijk zijn geweest.

Conclusie

De resultaten van het onderzoek geven aan dat de reconstructie van de plattegrond van de havezate van Keverling Buisman redelijk klopt. In de proefsleuf zijn inderdaad de ommuring van de voorhof, de westelijke buitenmuur van de havezate zelf en delen van de brug aangetroffen. De voorhof zal kleiner en smaller zijn geweest dan in de reconstructie en de brug heeft waarschijnlijk iets zuidelijker gelegen.

Uit de grachtvulling komt maar één fragment aardewerk dat zeker kan duiden op bewoning vóór de havezate, namelijk een scherp laat kogelpotaardewerk, te dateren in de 14e eeuw. Het materiaal uit 1959 levert eveneens slechts één echte aanwijzing voor vroegere bewoning, namelijk een fragment van een stoof of komfoor van eveneens laat kogelpotaardewerk. Het vondstmateriaal geeft derhalve geen overtuigend bewijs voor een voorganger van de havezate.

De aanwezigheid van twee toevoergrachten is middels het booronderzoek aangetoond. Beide grachten kunnen bij de havezate hebben gehoord;

de noordwestelijke gracht komt in diepte en breedte het meest overeen met de ringgracht.

Summary

The 'Huis te Peize' was built in the 16th century and demolished in the 19th century. Archaeological research in 1959 and 1999 supplied a great deal of information about the plan of the house. Recent research provided additional information on the plan and the ditches around the house. Among the great amount of objects found in the eastern part of the ring-ditch were a chopping knife and parts of a wooden bridge. Dendro-chronological dating of the piers showed that the bridge was probably built in the early 18th century. The idea that the 'Huis te Peize' must have had a predecessor could not be convincingly corroborated.

Literatuur

- Bos, J., F.J. Hulst & P. Brood, 1989. *Huizen van stand. Geschiedenis van de Drentse havezaten en andere herenhuizen en hun bewoners*. Meppel.
- Kempfen, P.A.M.M. van, 2000. *Huis te Peize, gemeente Noordenveld. Een archeologisch onderzoek* (= RAAP-rapport 534). Amsterdam.
- Keverling Buisman, F., 1979. Het Huis te Peize. *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 96, pp. 38-53.
- Wit, M.J.M. de, 2000. *Een Aanvullend Archeologisch Onderzoek naar het Huis te Peize, gemeente Noordenveld* (= ARC-Publicaties 36). Groningen.